

UDK 27-423.79:27-9

2Moltmann, J.

2Dianich, S.

93Delumeau, J.

<https://doi.org/10.53745/bs.95.3.2>

Primljeno: 11. 6. 2025.

Prihvaćeno: 1. 9. 2025.

Pregledni rad

Nada kršćana i Crkve u povijesti – kroz prizmu nekih pitanja srednjega i novog vijeka

The Hope of Christians and the Church throughout History – Through the Prism of Some Issues from the Middle Ages and the Modern Era

Marko Medved

Sažetak

Autor na temelju zaključaka francuskog povjesničara Jeana Delumeaua iznosi neke aspekte nade kršćana kroz povijest, osobito u kontekstu strahova vjernika u prošlosti. Ističe se poteškoća preciznije analize toga pitanja jer se crkvena historiografija dosad najčešće bavila velikim osobama, odnosima Crkve s državom, svecima i institucionaliziranom svetošću, dok je vjera običnog čovjeka ostajala u drugom planu. Referirajući se na teologa Severina Dianicha, autor promatra nadu u vezi s različitim shvaćanjem Crkve kao misijske zajednice kroz povijest. Pritom ističe da je nada ponajprije plod vjere pojedinca koji prihvaća ili ne prihvaća ponudu vjere u Uskrsloga, a nije rezultat uspjeha ili neuspjeha kristijanizacije društvenih struktura. Na temelju stavova teologa Jürgena Moltmanna, jednog od najpoznatijih autora koji je pisao o kršćanskoj nadi u 20. stoljeću, tvrdi se da ni novovjekovlje ne treba shvaćati kao povijesno razdoblje protivno kršćanskoj nadi. Naime, ostvarenje kršćanske nade ne znači borbu za povratak u stare društvene poretke kao ni puko vraćanje tradiciji. Naime, kršćansku tradiciju ne treba shvaćati kao napor da se nešto očuva, već kao poslanje prema naprijed i prema van, kao događanje koje oživljava mrtve i nevjernike, a temelji se na vjeri u Uskrsloga.

Ključne riječi: nada, misijska Crkva, crkvena povijest, Benedikt XVI., Jean Delumeau, Severino Dianich, Jürgen Moltmann

Abstract

For historians, including Church historians, it is difficult to precisely reconstruct such an intimate realm as hope in the life of believers throughout history, as it is challenging to obtain historical sources on which precise conclusions can be based. The author, drawing on the conclusions of the French historian Jean Delumeau, presents

certain aspects of Christian hope throughout history, particularly in the context of believers' fears. It is important to note the fundamental fact that, even in moments of strict pastoral severity, the last word of the Church has always been hope. Different models of churchness and the position of Christians and the Church in society have, through historical changes, resulted in various, and sometimes erroneous, hopes. It can be concluded that the hope of Christians and the Church arises neither from the security of Christianized social structures nor from the position of the Church and believers in the *societas christiana*. It does not stem from the earthly victories of Christians over their enemies, nor from contempt for the earthly reality and its problems. Christian hope arises from faith in the Crucified and Risen Lord. It is an expression of the personal and freely chosen acceptance of the offer of belief by the individual. With reference to the theologian Severino Dianich, the author considers hope in relation to various understandings of the Church as a missionary community throughout history. He emphasizes that hope is primarily the fruit of an individual's faith, of either accepting or rejecting the offer of faith in the Risen One, and not the result of the success or failure of the Christianization of social structures. From a historical perspective, it is ungrateful to associate hope, or its crisis, to entire historical periods, given that historical science, including Church history, finds holy examples even in times when we otherwise see only decadence and sin. Conversely, in periods we consider successful examples of the realization of Christian ideals, dark pages of sin and wrongdoing can also be observed. Accordingly, the modern era in itself is not contrary to Christian hope. Since the end of the eighteenth century and up to the present, new circumstances following the French Revolution have led Christians to terrifying nihilistic judgments, because only losses have been perceived in relation to previous centuries of Christian society, while new possibilities opened by modernity have been neglected. The fulfilment of Christian hope does not signify a return to old social orders, nor a mere return to tradition. Drawing on the views of theologian Jürgen Moltmann, who authored one of the most renowned theological works on Christian hope in the twentieth century, the author emphasizes that even modernity should not be understood as a historical period opposed to Christian hope. The unfolding of Christian hope does not imply a return to old social orders, nor a mere revival of tradition, as Christian tradition should not be seen as an effort of preservation, but rather as a mission directed forward and outward, an event that brings the dead and the godless to life, grounded in faith in the Risen One.

Key words: hope, missionary Church, Church history, Benedict XVI, Jean Delumeau, Severino Dianich, Jürgen Moltmann

Uvod

Rekonstruirati nadu u povijesti kršćanstva i Crkve vrlo je zahtjevan zadatak. Naime, izvori su malobrojni kad je riječ o življenoj vjeri. Dosad se crkvena historiografija, odnosno povijest kršćanstva, najčešće bavila velikim osobama, odnosima Crkve s državom, svetcima i institucionaliziranom svetošću, dok

je vjera običnog čovjeka ostajala u drugom planu. Tek je sredinom 20. stoljeća, pod uplivom škole *Annales*, i crkvena historiografija osjetila potrebu da dosadašnje interese i ciljeve mora donekle preusmjeriti prema življenoj vjeri unutar koje svoje bitno mjesto ima nada (Medved 2024, 324-325).¹

1. Jean Delumeau – nada kršćanina u povijesti unatoč strahu

Velik utjecaj na promjenu interesa i ciljeva unutar povijesti kršćanstva i crkvene povijesti izvršio je francuski povjesničar Jean Delumeau, objavljujući 1979. godine opširan zbornik o povijesti življenog kršćanstva pod naslovom *Histoire vécue du peuple chrétien*. U narednim je desetljećima isti autor objavio i više drugih radova na istom tragu, ali do danas nijedan od njih nije preveden na hrvatski jezik. U Delumeauovu opusu za pitanje nade važno je djelo *La peur en Occident*, objavljeno 1978. godine. Opsežna monografija o strahu na Zapadu od 14. do 18. stoljeća, napisana na temelju analize velikog broja izvora raznih vrsta (književnih, ikonografskih, teoloških i drugih) označila je odlučujući trenutak u pojavi »povijesti religijskih mentaliteta« (što je bio i naziv njegove katedre na Collège de France) koja bi se danas nazvala »kulturnom poviješću religije«.²

Delumeau promatra pastoral i mjesto straha, odnosno nade u njemu. On smatra kako bi u povijesti kršćanstva bilo pogrešno tražiti dva posve razdvojena crkvena jezika, onaj utješni i pun nade, namijenjen pobožnima, i onaj prijeteci, usmjeren grešnim masama. Po Delumeauu pastoral nade i prijetnje koegzistirali su u dušobrižništvu jedan pored drugoga, a bili su usmjereni prema objema navedenim kategorijama ljudi (Delumeau 2006, 725). Pod pojmom »pastorala straha« autor podrazumijeva dušobrižnički pristup u kojem strah, opetovano spominjanje tzv. »posljednjih stvari« (smrt, sud, pakao, raj), inzistiranje na grijehu i krivnji prevladavaju nad nadom i drugim utješnim istinama kršćanske vjere. Pojam »pastoral straha« on razvija na tragu historiografske škole *Annales*, usmjerujući svoj interes prema antropologiji, kulturi i mentalitetu, naspram dotad dominantne političke i institucionalne povijesti (Delumeau 2010, 435-448).

¹ *Annales* je ime poznatoga časopisa u kojem su sredinom 20. stoljeća svoje radove izdavali povjesničari poput Fernanda Braudela, Luciena Febvrea i Jacquesa Le Goffa, zainteresirani za povijest na »360 stupnjeva«, to jest istraživanja antropologije, kulture i mentaliteta, naspram dotad dominantne političke i institucionalne povijesti.

² Godine 2013. Jean Delumeau izdao je djelo pod naslovom *De la peur à l'espérance*, donoseći dijelom već objavljene tekstove.

Europa je s epidemijama kuge doživjela niz traumatizirajućih događaja uslijed kojih je život kršćana postajao krajnje nesiguran. Strašna kuga (Crna smrt) sredinom 14. stoljeća dovela je do niza razdoblja gladi, bolesti, ratova, raskola – pojava često međusobno ovisnih. Riječ je o traumama koje su kroz povijest duboko utjecale na kolektivnu i individualnu psihologiju, odnosno međuodnos straha i nade, što pokazuje i ikonografija kasnoga srednjeg vijeka i ranoga novog vijeka (Sciolla 1979, 545-560). Kada bi tijekom kuge cijelo stanovništvo nekoga grada tražilo milost sudjelujući na procesijama (često bičevalačkim), ono bi u toj praksi nalazilo razloge za nadu kako za ovaj svijet tako i za onostrani (Paura 2020, 46-49). U tim su vremenima duhovnici kroz »šok-pedagogiju« nastojali doći do obraćenja vjernika (Delumeau 2006, 34-35, 160, 546). U nedostatku adekvatnih odgovora medicine, znanosti i politike razvio se »mentalitet opsadnog stanja«, kako ga proziva Delumeau. Crkva je tada inzistirala na tumačenju nedaća kroz kategorije božanskog gnjeva i kazne, ali također naznačujući i rješenje u obraćenju (Delumeau 2006, 172). No s razvojem skolastike uvjerenje da epidemije predstavljaju Božju kaznu počinje se sve više dovoditi u pitanje, osobito u teološkim i intelektualnim krugovima. Doduše u pučkoj pobožnosti prethodno shvaćanje još ostaje na snazi, a dodatno se pojačava u kontekstu suprotstavljanja tipičnih za 14. stoljeće između sekularnog svijeta i klera, kao i između skolastičke teologije i fundamentalističkih pokreta katarskog dualističkog usmjerenja. U katoličkom kontekstu nade valja spomenuti i to da se počevši od 14. stoljeća, najprije u Italiji, zatim u Francuskoj, Njemačkoj i drugdje, u ikonografiji pojavila praksa prikazivanja Blažene Djevice Marije koja pod svojim plaštem skriva vjernike koji se stavljaju pod njezinu zaštitu od strijela kuge (Delumeau 2018, 186).

Unutar pokorničke prakse Delumeau ukazuje na neka obilježja koja su imala negativan utjecaj na kršćansku nadu poput običaja da mnogi sveti bivaju opisani kao osobe koje malo jedu i spavaju, bičuju se i samokažnjavaju; snažno inzistiranje na grijehu i osobnoj krivnji vjernika; širenje shvaćanja nazvanog »*massa damnata*«, pri čemu su čak i oni koji nisu prihvaćali predestinaciju kao što su u nju vjerovali kalvini ili jansenisti, bili uvjereni da će većina vjernika biti prokleta u skladu s tumačenjem koje se pripisivalo Augustinu; usredotočenost homiletike na partikularan i univerzalan sud te na pakao; čistište koje sve više nalikuje paklu i zahvaćeno je plamenom itd. (Delumeau 1992, 97-109).

Kontekst u kojem Delumeau promatra »pastoral straha« često je vezan za pučke misije koje su vodili redovnici u razdoblju katoličke obnove (protureformacije) više negoli za dušobrižništvo redovite župne prakse. U propovijedanju

i ispovijedima, posebno na selu, misionari su se morali nositi sa zastrašujućim vjerskim neznanjem naroda. Stoga su tijekom propovijedanja primjenjivali metodu »šoka« i s malo vremena na raspolaganju inzistirali na »brzom obraćenju«. Srž »pastorala straha« može se uočiti u prikazu Boga kao strogog sudca, okrutnog i dalekog, bez milosrđa. Treba naglasiti da je ta perspektiva vladala i na katoličkoj i na protestantskoj strani. No u ispovjedaonici misionari su bili puno blaži. Propovjednik koji je grmio s propovjedaonice u pravilu je u ispovjedaonici morao biti što umjereniji kako bi penitentima olakšao uspješno primanje odrješenja. Općenito, tko se u propovijedanju pokazivao kao »lav«, u ispovjedaonici je, otkrivajući grešniku obilje nade, postajao »janje«. Delumeau to zorno pokazuje u svojoj studiji o sakramentu ispovijedi, koju je uvelike sastavio analizom priručnika za ispovjednike kroz povijest (Delumeau 1992, 89-97; Dos Santos 1999, 515-540).

Delumeau tvrdi da je tijekom povijesti kršćanima budućnost češće bila predmetom straha negoli nade. To obrazlaže, među ostalim, željom kršćana da predvide buduće događaje kroz tumačenje određenih znakova, odnosno »pro-ricanjem«, što nije bilo ništa drugo doli reakcija straha pred sutrašnjicom namjesto zauzimanja stava nade (Delumeau 2018, 83). Nada uzmiče pred strahom od zvijezda i planeta, odnosno astrologije. Ulazeći u nutrinu čovjeka i stupajući trijumfalno na polje znanja, strah od zvijezda u nekim je povijesnim razdobljima jačao nauštrb kršćanske nade. Primjer Delumeau nalazi u kulturnom kontekstu renesansne Italije poput fresaka u palačama Ferrare, Padove, Rima, a općenito u ikonografiji i poeziji koju je renesansa posvetila planetima (Delumeau 2018, 88). U razdoblju renesanse na Apeninskom poluotoku, tada »najprosvjećenijem« europskom prostoru, astrologija je imala posebno mjesto. Za svaki važan pothvat poput rata, službenih poslanstava, putovanja i vjenčanja prinčevi i njihovi savjetnici savjetovali bi se sa zvijezdama (Delumeau 2018, 88).

Snažno inzistiranje na pripremi za smrt poticalo se tekstovima u kojima se širila pobožnost dobre smrti. Umnožavaju se i književni i ikonografski motivi koji se odnose na sferu »*macabre*« (Delumeau 2018, 15-19). Stav koji je Crkva kroz cijelu povijest zauzimala u odnosu na samoubojice bio je označen uskraćivanjem nade. Za Crkvu tko god si je oduzeo život, gubio bi svaku nadu u božanski oprost i bivao je, dakle, isključen iz kršćanske zajednice. To je valjalo javno pokazati kako bi se samoubojstva spriječila u budućnosti. Stoga je obred ukopa samoubojica u francuskom Lilleu u 18. stoljeću obuhvaćao iznošenje tijela pokojnika iz kuće licem okrenutim prema tlu kroz središnji ulaz, uskraćujući mu potom i kršćanski sprovod, odnosno nadu Božjeg spasenja. To je nedvosmislen primjer iz povijesti pastorala koji niječe nadu (Delumeau 2018, 109).

Povezanost teškoga ekonomskog stanja s apokaliptičnom nadom uočljiva je u kriznim vremenima. Kod husita u Češkoj i Slovačkoj prve polovice 15. stoljeća ekonomska i psihička nesigurnost s jedne, i apokaliptična nada s druge strane, idu ruku pod ruku (Delumeau 2018, 193). Milenarističke nade pobuđuju gibanje za radikalne vjersko-socijalne revolucije i u vremenu između 1500. i 1520. godine, kada na području Rajne izbija nekoliko pobuna seljaka i gradske sirotinje poznatih pod imenom *Bundschuh* (Kopita). »Knjiga stotinu poglavlja«, koju je sastavio revolucionar iz Gornje Rajne, nada se pobjedi nad Antikristom i eliminaciji bogohulnika, nakon čega počinje vrijeme u kojem će svi ljudi biti braća i međusobno jednaki (Delumeau 2018, 195). Posvemašnje pomanjkanje nade i sveopći pesimizam na početku 16. stoljeća izviru iz stava propovjednika katedrale u Strasbourgu Geilera, koji tvrdi kako nema nikakve nade da se čovječanstvo popravi, a zbog iskvarenosti čovjeka kraj svijeta samo što nije došao. Na tome tragu istaknuti povjesničar Huizinga u klasiku *Jesen srednjeg vijeka* iznosi dojam o tadašnjoj percepciji da je vrlo blizu »univerzalno uništenje« (Delumeau 2018, 255). U propovijedanju Johna Balla, za vrijeme pobune engleskih radnika 1381. godine u antifeudalnom žaru spaljuju se dvorci, a nada usmjeruje ukidanju kmetstva (Delumeau 2018, 212). Popravljanje materijalne situacije na ovom svijetu povezuje se kako s milenarističkim nadama tako i uz nadu da vlast neće nametnuti nove takse ili da će se fiskalni nameti posve ukinuti (Delumeau 2018, 226).

Pitanje nade prisutno je i u Delumeauovoj opsežnoj studiji o raju iz 2010. godine naslovljenoj *À la recherche du paradis* dok prati razvoj poimanja raja i njegove reprezentacije u zapadnom kršćanstvu. Djelo prati pokušaj, koji je trajao nekoliko stoljeća, da se locira fizičko mjesto zemaljskog raja iz kojeg su, prema izvješću Knjige postanka, protjerani Adam i Eva, a potom obrađuje razna gledišta transcendencije. Pritom je opsežna analiza vrela funkcionalna za promišljanje teme nade na povijesnoj osnovi. Iz te knjige proizlaze brojni primjeri u kojima se kršćanstvo suprotstavljalo nespornostima i sukobima u svijetu putem čežnje za budućnošću u kojoj će vladati ljubav i zajedništvo. Gledajući u nebo, kao mjesto prepoznavanja i ljubavi naših voljenih pred Bogom, ta se nada uspijevala oduprijeti propasti naroda i civilizacija, a svojstvena je kršćanskoj vjeri u uskrsnuće, čiji su elementi prisutni u svakom čovjeku (Tinel 2012, 151-153).

Možemo iznijeti i jednu kritičku opasku prema Delumeauu, autoru kojega slijedimo u zahtjevnom zadatku iznošenja vijesti o kršćanskoj nadi kroz povijest. U svom opusu on citira vrlo raznolike izvore od čeških pjesama preko francuske i talijanske književnosti do priručnika za ispovjednike i teoloških traktata na latinskom itd. No od vremena do vremena, od jedne regije do

druge, a još više od jedne nacije do druge, senzibilitet koji se odnosi na nadu se mijenja, čak i ako se promatra isključivo unutar katoličanstva. Dovoljan će biti primjer učestalosti pričešćivanja. Godine 1745. francuski isusovac otac Jean Pichon objavljuje knjižicu pod naslovom *L'Esprit de Jésus-Christ et de l'Eglise sur la fréquente Communion* u kojoj potiče na čestu pričest u vidu osobne posvete. No ta pobožna nakana izazvala je pravi val protivljenja među više ili manje jansenistički nastrojenim klerom u Francuskoj. Naime, jansenisti, skloni vrlo strogom moralu i antropološkom pesimizmu augustinske provenijencije, radije su poticali osjećaj nedostojnosti i prorjeđivanje pričesti, što je uzrokovalo manjak nade kod običnog vjernika. No analizom stavova u nekim drugim geografskim područjima koji nisu bili toliko protivni učestaloj pričesti, došli bismo do drukčijih zaključaka u vezi nade. Tako, naprimjer, suočivši se s tim reakcijama, baselski biskup, dakle u germanskom podneblju, Joseph-Guillaume de Rinck de Baldenstein ostao je zatečen: on se, naime – i to s pravom – čudio da bi biskupi mogli ne odobravati praksu tako blagotvornu kao što je česta pričest i da bi nositelj tako očite istine mogao biti progonjen! No on je pripadao drugom geografskom području (Andurand 2017, 165). Dakle, i oko pitanja nade vezane uz često ili rijetko pričešćivanje unutar katoliciteta postoji velik pluralizam koji treba uzimati u obzir pri historiografskoj analizi vrela nekoga konkretnog zemljopisnog područja. To je još jedan dokaz koji potvrđuje poteškoću historiografa pri iznošenju konkretnih zaključaka oko prisustva ili izostanka nade u nekom povijesnom razdoblju ili geografskom području.

2. Nada u povijesti iz enciklike *Spe salvi*

U enciklici *Spe salvi* Benedikt XVI. promišlja o teološkoj kreposti nade. Za nas je, u kontekstu analize nade u povijesnom kontekstu, zanimljiv njegov osvrt na nadu u povijesti, o čemu piše od broja 13. do broja 22.

U nastojanju da ukaže na komunitarno a ne individualno obilježje nade, Benedikt XVI. referira se na sv. Augustina, Henrija de Lubaca i sv. Bernarda iz Clairvauxa. Ističe pozitivne učinke kontemplativnog života benediktinskih samostana, odbacujući tezu o monaškoj »*contemptus mundi*«. Ukazuje na pozitivne aspekte vrednovanja rada u samostanima i, citirajući sv. Bernarda, ističe nestajanje socijalnih razlika unutar samostanskih zidina onkraj društvenog podrijetla monaha (Benedikt XVI. 2007, 29).³ U podnaslovu »Promjena

³ »Br. 15. U to se doba općenito smatralo da su u samostan odlazili oni koji su htjeli pobjeći od svijeta (*contemptus mundi*) i izbjeći odgovornost za svijet te tragati za osobnim spasenjem. Bernard iz Clairvauxa, koji je kod mnogih mladih ljudi pobudio želju

u shvaćanju kršćanske nade-vjere u moderno vrijeme» Benedikt XVI. kritički se osvrće na novovjekovnu filozofiju, posebice na Francisa Bacona i vjeru u napredak novog vijeka. Tvrdi da se pojmovima *sloboda* i *razum* pridavao tada politički aspekt te da su ti pojmovi u sebi nosili i prevratnički, odnosno revolucionarni naboj uz prešutnu suprotnost prema Crkvi i vjeri. Njihovo ostvarenje prepoznaje u Francuskoj revoluciji, koju naziva »pokušajem uspostave vladavine razuma i slobode kao političke stvarnosti« kao i u industrijalizaciji 19. stoljeća.⁴

U enciklici se kritički promatra novovjekovni odnos znanosti i prakse, pronalazeći u tome povijesnom razdoblju uzrok krizi vjere, odnosno kršćanske nade. Po ocjeni Benedikta XVI., prebacivanjem vjere na privatnu razinu ona je postala nevažna za svijet koji time otkupljenje više ne očekuje od vjere, već od novootkrivene veze između znanosti i prakse. U takvom odnosu znanosti i prakse uočava se programatski stav i pravac utjecaja koji će u suvremenom dobu dovesti do krize kršćanske nade.⁵ U zaključku toga, nazovimo

da izaberu život u samostanu njegova reformiranog reda, o tome je mislio sasvim drukčije. Po njegovu mišljenju redovnicima je povjereno poslanje za čitavu Crkvu pa samim tim i za cijeli svijet. On mnogim slikama ilustrira tu odgovornost redovnika za cijelo tijelo Crkve, štoviše, za čitavo čovječanstvo; na njih on primjenjuje Pseudo-Rufinovu riječ: »Ljudski rod živi zahvaljujući malobrojnima; da njih nije, svijet bi umro...« Kontemplativci – contemplantes – moraju postati laborantes – kaže on. Da je rad smatran nečim što čovjeka oplemenjuje, a to su shvaćanje kršćani naslijedili od Židova, vidi se iz Augustinovih i Benediktovih redovničkih pravila. Bernard se iznova vraća tome shvaćanju. Mladi plemići koji su dolazili u njegove samostane morali su zavrnuti rukave i raditi svojim rukama. Istini za volju, Bernard izričito tvrdi da čak ni samostan ne može predstavljati nadomjestak raja. Ipak, drži da samostan, kao mjesto praktičnog i duhovnog »krčenja tla«, priprema teren za novi raj. U šikaru obraslo i neprohodno šumsko tlo tu se pretvara u plodnu oranicu. I dok se ruše stabla oholosti, zajedno s tim iz duša se čupa sve ono neplemenito te se tako priprema tlo za kruh koji krije čovjekovo tijelo i dušu. Dovoljno je osvrnuti se na svijet oko sebe i sjetiti se ne tako davne prošlosti pa vidjeti koliko ima istine u tome da se ništa pozitivna u svijetu ne može izgraditi ako se prije toga iz duša ne iskorijene zli izdanci« (Benedikt XVI. 2007, 29).

⁴ »Br. 18. Čini se da razum i sloboda sami od sebe jamče novo savršeno ljudsko društvo. Ipak, oba ta ključna pojma – razum i sloboda – prešutno su tumačena kao nešto što je u kontrastu sponama koje čovjeka vežu uz vjeru i Crkvu, kao i uz tadašnja državna uređenja. Oba ta pojma stoga u sebi kriju prevratnički potencijal golemog naboja. Br. 19. Moramo kratko baciti pogled na dvije glavne etape političkog ostvarenja te nade, jer su vrlo važne za razvoj kršćanske nade, kao i za ispravno shvaćanje i same te nade i razloga njezina postojanja. Prva je etapa Francuska revolucija, taj pokušaj uspostave vladavine razuma i slobode kao političke stvarnosti. U početku je Europa, zahvaćena prosvjetiteljstvom, s oduševljenjem pratila te događaje, ali kada je vidjela njihove posljedice, počela je na nov način gledati na razum i slobodu« (Benedikt XVI. 2007, 32-32).

⁵ »Br. 17. Od tog se trenutka vraćanje onoga što je čovjek izbačen iz raja izgubio očekivalo se od vjere u Isusa Krista, i u tome je ležalo »otkupljenje«. Sada se, međutim, to otkupljenje, ta obnova izgubljenog »raja«, ne očekuje više od vjere, već od novootkrivene veze

ga povijesnog pregleda nade, enciklika konstruktivno apelira na samokritiku modernog doba u dijalogu s kršćanstvom i njegovim poimanjem nade, a kršćani su pozvani da ponovno nauče u čemu se zapravo sastoji njihova nada (Benedikt XV. 2007, 36).

Iako i sam Benedikt XVI. izričito tvrdi da su u kontekstu njegova teološkog promišljanja o nadi povijesne činjenice »više-manje nasumice odabrane« (Benedikt XV. 2007, 27-28), možemo iz crkveno-povijesne perspektive reći da se u enciklici afirmativno gleda prema srednjovjekovlju, a negativno prema novom vijeku, posebice prema liberalnom shvaćanju vjere, što je dovelo do drukčije pozicije kršćanstva i Crkve negoli je to bilo tijekom razdoblja nazvanog *christianitas*, odnosno kršćanskoga društva.

3. Različita poimanja nade u misionarskoj Crkvi kroz povijest

Severino Dianich, istaknuti talijanski ekleziolog, crkvenu je povijest promotrio kroz prizmu misionarske Crkve, odnosno kroz poimanje poslanja Crkve u prošlosti do danas.⁶ U kontekstu revalorizacije misionarske i sinodalne Crkve, koja se dogodila u pontifikatu pape Franje, Dianich konstatira da priručnici kako ekleziologije tako i crkvene povijesti dosad nisu u dovoljnoj mjeri isticali misionarski aspekt crkvena djelovanja, koji on s pravom smatra temeljnim za razumijevanje crkvenosti. Promotrimo stoga koje je mjesto nade u takvom novom iščitavanju crkvene povijesti.

Na početku crkvene povijesti, vizija Knjige otkrivenja (Otk 12,1-6) o ženi odjevenoj suncem koja bježi u pustinju gdje joj je Bog pripremio utočište znači da se nisu ispunila očekivanja o trenutnom povratku Gospodina, zbog čega na scenu stupa, kako bi Pavao rekao, postojanost koja je podnošenje nevolje, a nad čime lebdi nada onoga što dolazi. Riječ je o onome što Dianich naziva »odgo-

između znanosti i prakse. Nije da se vjera time jednostavno niječe, već biva prebačena na razinu čisto privatnih i onozemaljskih stvarnosti, te istodobno postaje nevažna za svijet. Ta je programatska vizija odredila pravac razvoja suvremenog doba i dovela također do današnje krize vjere koja je, u ovome konkretnom slučaju, prije svega kriza kršćanske nade. I sama nada, kod Bacona, ima novi oblik. Sada se zove: *nada u napredak*« (Benedikt XVI. 2007, 30).

⁶ Severino Dianich istaknuti je svećenik nadbiskupije u Pisi (Italija), rođen u Rijeci 1934. godine. Redoviti je profesor u miru sustavne teologije, a predavao je diljem Italije i svijeta, posebice na Teološkom fakultetu središnje Italije u Firenci i na Papinskom sveučilištu Gregoriana. Bavi se pastoralom kulture, dugogodišnji je urednik časopisa *Vivens homo*, utemeljio je poslijediplomski studij teologije i crkvene arhitekture. Godine 1967. osnovao je Udrugu teologa Italije, kojoj je predsjedao od 1989. do 1995. godine. Autor je brojnih znanstvenih članaka na talijanskom jeziku i stranim jezicima. Papa Franjo imenovao ga je 2023. godine članom 16. Skupštine Sinode biskupa.

đenom misijom«. Crkva se tada zatvorila u sebe u nadi očekivanja Posljednjeg dana (Dianich 2022, 99-100).⁷

Poistovjećivanje kršćana s križem pojačalo je osjećaj suprotnosti između evanđelja i svijeta. Odgovor mučenice Felicite na ispitivanje progonitelja Dianich smatra indikativnim: »Ja sam kršćanka i Gospodin je zapovjedio da sve ovo prezirem.« Talijanski teolog tumači da je radikalnost iskustva mučeništva proizvela takav eshatološki radikalizam koji je opravdavao prezir prema životu. Nada usmjerena onostranosti neprijateljski gleda prema svemu ovozemaljskom (Dianich 2022, 100). Dianich prepoznaje model »odgođene misije« i nakon što su kršćani dobili slobodu u 4. stoljeću. Dok se prostor slobode Crkve širio i svijet joj umjesto mučeništva nudio čast i moć, rastao je broj onih koji su odlazili u pustinju iz čežnje prema križu koji više nisu mogli pronaći u mučeništvu (Dianich, 2022, 102). Dianich ukazuje na nadu koja je suprotstavljena ovosvjetskom, pri čemu svjetovno nije bilo samo ono što se predstavljalo kao protuevanđeosko, nego sve ono što je zemaljsko i prolazno. U slučaju pustinja kršćanska je duhovnost svoj pogled nade upirala isključivo u nebo i na taj način postulirala bijeg od svijeta (*fuga mundi*, *contemptus mundi*), sklanjajući svjetovne probleme s onu strane horizonta vjernika. Ovostrana su pitanja bila beznačajna za onoga koji, umjesto njihova rješavanja, radije čeka da se oni radikalno nadiđu u onostranosti vječnog života (Dianich, 103-104). Tu je nada izravno suprotstavljena svemu materijalnome i ovosvjetskome.⁸

Model »skrivena misije« Dianich vidi u urušavanju građanskih struktura u društvu šokiranom prodorom novih naroda i posljedičnim uvođenjem drukčijih običaja i zakona, što je u Crkvi našlo jedinu instituciju sposobnu za okupljanje i reorganizaciju društvenog života. Upravo je Crkva, liturgijskom posvetom cara, ozakonila karolinški pokušaj obnove antičkog carstva na Zapadu. Tako u Crkvi raste svijest o povijesnom, društvenom i političkom poslanju, koja doseže toliki intenzitet da u srednjem vijeku rađa teokratsku ideologiju duhovne moći kao jedine sposobne jamčiti etički legitimitet vršenju svjetovne vlasti (Dianich 2022, 107-109; Congar 1970, 51-61, 89-281). U tom je mo-

⁷ »Mi se dičimo i u nevoljama jer znamo: nevolja rađa postojanošću, postojanost prokušanošću, prokušanost nadom. Nada pak ne postiđuje...« (Rim 5,3-5).

⁸ Navedeno dovodi do obezvređivanja svijeta. *Contemptus mundi* imao je jake platonске korijene, a nastao je prije svega u asketsko-monaškom kontekstu s posljedicom obezvređivanja zemaljskog i tjelesnog života. Prezir prema svijetu, *contemptus mundi*, mijesha poimanje svijeta kao stvorenog i svijeta shvaćenog kao područja pod vlašću čovjeka suprotstavljenog Bogu. Jasno je da je takvo poimanje dovelo do pretjeranog obezvređivanja zemaljskog života. Bez obzira na to što je evidentno da je bilo neprimjereno većini kršćana, osobito laicima, takvo se shvaćanje proširilo na sve slojeve Crkve snagom monaške elite.

delu nada kršćana povezana sa sviješću o posebnom poslanju Crkve. Model »skrivena misije« svoj će najpovoljniji teren naći na Istoku, gdje je Crkva živjela bez povijesnih prekida unutar jednoga carstva koje je od progonitelja postalo njezin prijatelj i pokrovitelj. Car je trinaesti apostol, on predstavlja Krista Kralja i smatra ga se crkvenim vanjskim biskupom. Nada kršćana i Crkve ovdje je položena u samu Crkvu, točnije u autoreferentnu Crkvu, kao da bi iz nje same izvirao razlog nadanja.

Nadalje, model koji naziva »dovršenom misijom« Dianich uočava u kršćanskom društvu (*societas christiana*). Ovdje je nada kršćana i Crkve položena u sigurnost kristijaniziranih društvenih struktura. Svijest o jedinstvu stvorenom oko jedne vjere, za koju je cijela ekumena kršćanska, u srednjem je vijeku bila vrlo raširena. Teško se moglo i zamisliti da postoje neke druge civilizacije i religije osim kršćanske, do te mjere da se sama pojava islama prvotno tumačila kao otpadništvo i kršćanska hereza, a ne kao prisutnost u svijetu religije različite od kršćanstva. Dianich navodi primjer patrologa Gustavea Bardyja, koji uočava da već u ranosrednjovjekovnom *Pontificale Romanum* misijska zadaća nije imala istaknuto mjesto za službenika Crkve jer evangelizaciju nevjernika koji su živjeli izvan granica svoje Crkve on nije smatrao vlastitom zadaćom (Dianich 2022, 93). Slično tomu Hipolitova *Traditio apostolica* u molitvama za posvećenje biskupa, svećenika i đakona, među zadaćama zaređenog službenika ne vidi i one koje nadilaze brigu, upravljanje i liturgijsku službu u već ustanovljenoj zajednici (Dianich 2022, 94). Riječ je, naime, o ekleziologiji statične Crkve, samorazumljive po sebi i neovisne od odnosa s nekom drugom stvarnošću izvan nje same. U takvu modelu, slično prethodnom primjeru »skrivena misije«, nada kršćana kao da izvire iz Crkve same i kršćanskih struktura društva, a ne iz Krista koji ih sve nadilazi.

To je imalo posljedice i za odnos Crkve i države. Nakon što je misija izvršena i kršćanstvo uspostavljeno, činilo se da su pravednost društvenog sustava *a priori* osiguravali kršćanski vladari. Na Crkvi je u njezinu vlastitom poslanju bilo pomagati siromasima i promicati djela milosrđa, a ne zauzimati se za pravdu na političkoj razini. Napetosti, kojih tijekom povijesti doduše nikad nije nedostajalo između crkvene i građanske vlasti, sve do *Rerum novarum* Lava XIII. javljali su se u odnosu na politiku kraljeva prema Crkvi i njezinim strukturama, a ne zbog društvene nepravde. Problem kritičkog suočavanja s državom pojavljuje se tek s dolaskom sekularne države. Kroz cijelo je 19. stoljeće bila vođena velika bitka crkvenog učiteljstva, na čelu s rimskim biskupom, s nadom u mogućnost obnove konfesionalne države. S različitim nijansama i stupnjevima ta se linija nastavila gotovo do Drugoga vatikanskog koncila, a

još je Pio XI. u *Quas primas* (1925.) sekularnost smatrao »kugom našeg doba« (Dianich 2022, 97-99). Sporo ali odlučno prodiranje demokratskog duha u crkvenu svijest postupno će u prvoj polovici 20. stoljeća proizvesti obrat trenda, koji će svog glavnog teoretičara imati u Jacquesu Maritainu. Od kršćana se sada zahtijeva da na personalnoj razini nose političku odgovornost. Dakle, ne treba da se kršćani nadaju rješenjima koja će im hijerarhija izravno ponuditi, već su pozvani da na osobnoj razini nose političku odgovornost koja proizlazi iz kršćanske poruke. Hijerarhija je, pak, odgovorna za određivanje načela i vrhovnih vrijednosti koji moraju voditi živote pojedinaca i društva. Istodobno, traumatično iskustvo uspostave nepravednih režima u kršćanskim zemljama, kako u Europi tako i izvan nje poput Latinske Amerike, potaknut će rast osjećaja političke odgovornosti kao i spoznaju o vitalnoj potrebi za vjerskom slobodom, umjesto dotadašnje nade koja se polagala u skladan odnos Crkve i države kroz konkordate (Dianich 2022, 98-99).

Starozavjetnom modelu prema kojem je neprijatelj Izraela ujedno bio i neprijatelj Boga, pribjegavat će tijekom povijesti kršćanstva i Crkve ono što Dianich naziva misionarskim modelom »*contra gentes*«. Duhovnost Izraela Starog zavjeta, određena opasnošću i iskustvom rata, živjela se s vjerom u Abrahamova Boga i njegovo obećanje. Veličina i resursi Izraela bili su toliko nerazmjerni moći susjednih naroda da je samo obećanje Boga Otaca moglo osigurati siguran opstanak. Na taj starozavjetni uzor višekratno će se kroz povijest vraćati kršćani, počevši s Pavlom, koji je očito bio fasciniran slikama rata kada u Poslanici Kološanima prikazuje trijumfalnu povorku Krista koja vuče za sobom Vrhovništva i Vlasti: »Skinu Vrhovništva i Vlasti, javno to pokaza: u pobjedničkoj ih povorci s njime vodi« (Kol 2,15). Iz Psalma 110, na više mjesta prisutnog u Novom zavjetu, Pavao preuzima slične slike dok opisuje vrijeme između uskrsnuća i Kristova ponovna dolaska i konačne pobjede: »Doista on treba da kraljuje dok ne podloži sve neprijatelje pod svoje noge« (1 Kor 15,25). Kasnije, u kršćanskoj apokaliptičkoj literaturi senzibilitet drevnog ratnika bit će sublimiran u očekivanju Božje konačne bitke protiv sveukupnog zla i njegove pobjede u radikalnom preokretu svemira koji će se u posve obnovljen: »Zahvaljujemo ti, Gospodaru, Bože, Svevladaru, koji jesi i koji bijaše, zato što uze u ruke moć svoju veliku i zakralji se! Gnjevili se narodi, ali dođe srdžba tvoja i čas da se sudi mrtvima i naplata dade slugama tvojim prorocima i svetima i svima koji se boje imena tvojega, malima i velikima; i da se unište oni koji kvare zemlju« (Otk 11,17-18) (Dianich 2022, 111-112).

Crkveni povjesničar Euzebijе pripovijeda da je Konstantin prije bitke protiv Maksencija pred cijelom vojskom imao poznato viđenje križa na nebu

i riječi *In hoc signo vinces!* Po njemu, car Konstantin je u snu dobio naredbu da načini ratnu zastavu stavljajući na nju znak križa. Tako je, tvrdi Dianich, među kršćanima pokrenut novi mentalitet koji je nastojao reproducirati onaj drevnog Izraela, uz razliku da je sada postojala kršćanska nacija, a njegovi su neprijatelji bili ujedno neprijatelji Božji. Možda su najpoznatiji primjer za to križarski ratovi srednjeg vijeka kada su kršćani stavljali križ na svoje rame ili prsa kako bi javno pokazali odluku da prihvate apel pape Urbana II. na rat protiv muslimana (Dianich 2022, 112). U tome sklopu sveti Bernard hvali primjer križarskih boraca koji se »ne boje zgriješiti ubijajući svoje neprijatelje, niti osuditi sami sebe ako umru (jer) smrt, kada je dana ili primljena u ime Krista, ne uključuje nikakav grijeh i zaslužna je za mnogo slave« (*De laude novae militiae ad milites templi liber*, Dianich 2022, 113). Nada u onostrani život povezana je ovdje uz nasilje prema drugima. Nada kršćana i Crkve ide ruku pod ruku s ratnom retorikom i ovozemaljskom borbom s oružjem u ruci. Riječ je o nasilju u službi istine, odnosno o nadi u pobjedu izvojevanu ovozemaljskim ratnim podvigom (Medved 2008, 320-326).

Takav model misije »*contra gentes*« nije ostao samo posebnost srednjega vijeka nego se javljao i kasnije kroz povijest. Dianich navodi primjer Rimskoga misala pape Pija V., potom reformiranog od Pija X., koji sadrži i misu *contra paganos*. U njoj se Boga zaziva kako bi poganski narodi bili slomljeni snagom njegove desnice (Dianich 2022, 114). Poznato je, na primjer, kako su osvajanje Amerike, pokolji počinjeni nad domorocima i zauzimanje njihovih zemalja svoje teološko opravdanje tražili upravo u tezi da se radi o barbarskim narodima, odnosno neprijateljima Boga. Suprotno tomu, Dianich ističe pozitivan primjer dominikanca Bartoloméa de Las Casasa, zaštitnika Indijanaca u 16. stoljeću, koji je velik dio svoga pisanoga opusa posvetio opisivanju domorodačkog stanovništva kao dobrog, inteligentnog i nježnog, a u konačnici odanog Bogu (Dianich 2022, 114). Misija »*contra gentes*« iznova se javljala u povijesti onda kada se nasilje prihvaćalo kao legitiman put borbe kršćana. Nije samo riječ o fizičkoj borbi nego i o verbalnom nasilju, koje Dianich prepoznaje i u riječima pape Grgura XVI. protiv suvremene civilizacije i sekularne države izrečenih 1831. godine u enciklici *Mirari vos*.⁹ Svršetak takvoga pristupa, koji nadu vezuje uz suprotstavljanje Crkve društvenim promjenama, Dianich vidi

⁹ »Niti sveti zakoni, ni prava, ni ustanove nisu zaštićeni od djelovanja onih koji iz svojih bljutavih ustiju izbacuju zlobu. Uzdrmana je Sveta religija koja je jedina po kojoj se uzdržavaju stabilnim kraljevstva i čvrstom se drži snaga i autoritet svake vlasti. Svjedoci smo podriivanja društvenog poretka i dekadencije svakog legitimnog vrhovništva« (preveo Marko Medved, Dianich 2022, 117).

u inauguralnom govoru pape sv. Ivana XXIII. na otvaranju Koncila 11. listopada 1962. (Dianich 2022, 117-118).

Dianich stavlja naglasak na nadu kao izraz osobnog i slobodnog prihvatanja ponude vjere od pojedinca naspram iluzije da ona može proizlaziti iz različitih društvenih poredaka, među kojima i kršćanskog društva. On ističe da će nakon srednjega vijeka i novog vijeka modernitet u prvi plan vratiti primat osobe, što je zapravo bilo evanđeosko i pavlovsko naslijeđe, a ni Augustin ga nikada nije zaboravio. To valja znati danas kada mnogi misle da se evangelizacija ostvaruje kristijanizacijom struktura društvenog poretka pojedinih naroda, namjesto ponudom vjere slobodnom izboru osobe, čiji je izraz nada u Uskrsloga (Dianich 2022, 92).

4. Nada kršćana u novovjekovlju kod Jürgena Moltmanna

Jürgen Moltmann (8. travnja 1926. – 3. lipnja 2024.) u 20. je stoljeću autor jednog od najpoznatijih teoloških djela o kršćanskoj nadi naslovljenog *Theologie der Hoffnung* (1964.), prevedenog na hrvatski jezik 2008. godine (Moltmann 2009).¹⁰

Za Moltmanna sekularizacija nije bila otpadništvo od kršćanskih tradicija i poredaka, već je predstavljala ostvarenje kršćanskih očekivanja. Iz perspektive kršćanskog teologa na procese novovjekovlja on ne gleda kao na ugrožavanje starih tradicija na koje su navalile strahote povijesti, već na promjene iz kojih izbija nova nada. Bez sumnje Moltmann ne stoji na pozicijama onih koji su bliski Augustinovu pesimizmu spram čovjekove slobode. U argumentiranju svoga stava Moltmann u središte stavlja pojam tradicije i tvrdi da se kršćani moraju pitati s kojim se to tradicijama prekinulo na prijelomu novovjekovlja, s Francuskom revolucijom i postrevolucionarnim poredcima. On razlikuje s jedne strane arhaično-antičko poimanje tradicije, a s druge kršćanski pojam tradicije (Moltmann 2008, 305). Tvrdi kako se antirevolucionaran i antiracionalistički romantičarski pojam tradicije posvuda očituje kao restauracija antičkoga i arhaičnoga mišljenja tradicije, koji religiju i dioništvo u božanskom shvaćaju kroz povezanost uz predaju koja neprekidno postoji od davnina. Prema tomu povijest i povijesni razvoji značili bi otpadništvo od izvora. Sukladno tomu, tradicija bi značila ponovno zadobivanje propalog života, vraćanje u prvobitno doba i na izvor. Takvo gledanje na tradiciju uvijek se povezuje s istinom koja se nalazi negdje u drevnom vremenu zbog čega se

¹⁰ *Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie (Teologija nade. Istraživanje o utemeljenju i posljedicama kršćanske eshatologije)* na hrvatski je jezik objavljena u prijevodu Željka Pavića i izdanju riječkoga Ex librisa 2008. godine.

nameće imperativ vraćanja u davninu s obzirom na to da su povijest i povijesni razvoj ništa drugo doli degeneracije (Moltmann 2008, 305). Navedenom shvaćanju Moltmann suprotstavlja kršćansko shvaćanje tradicije, koje je nešto posve drugo od antičkoga. Kršćanska tradicija se naslanja na Izraelovo poimanje u kojem se iz generacije u generaciju prenosio jedan povijesni događaj koji je odredio put i povijest Izraela. Dakle, tradicija koja je konstituirala Izrael bila su Gospodnja velika djela iz prošlosti i obećanja koja su određivala Izraelovu budućnost. U tim djelima koja je Bog učinio za Izrael u prošlosti otkrivala se budućnost pa se izraelsko poimanje tradicije može interpretirati ne kao gledanje u prošlost, već kao takvo koje gleda naprijed (Moltmann 2008, 306-307). Povijesno se iskustvo iz prošlosti pripovijedalo zato da probudi nadu u Gospodinovu vjernost u budućnosti. Ta vjernost nije poučak koji su stari preuzeli iz prдавne prošlosti, već povijest koju valja pripovijedati i nadati se, očekujući budućnost. Takvo poimanje tradicije dolazi iz povijesti i cilja na buduću povijest. Na temelju iskustva kakav je Gospodin bio u prošlosti, rađa se nada da će takav biti i u budućnosti (Moltmann 2008, 307).

Kršćanskom je navještaju zajedničko sa starozavjetnim shvaćanjem tradicije, a nasuprot antičkom mišljenju tradicije, to da ne okreće leđa budućnosti u korist povijesti, nego se obećanoj budućnosti s pouzdanjem i nadom izlazi ususret. Naime, tvrdi Moltmann, nisu prastari bliži istini, nego su budućni naraštaji oni kojima su obećanja prenijeta kako bi nadajući se doživjeli ispunjenje (Moltmann 2008, 308). Moltmann želi reći da se s pomoću arhaičnog pojma tradicije ne može shvatiti događaj Kristova uskrsnuća, kao ni eshatološki horizont budućnosti kršćanskog poslanja. Zbog toga se svaka formulacija kršćanske tradicije koja bi se formulirala po mjerilu antičke tradicije pokazala pogrešnom, kako je često bio slučaj ne samo u katoličanstvu nego i u protestantizmu, počevši od antirevolucionarne romantike (Moltmann 2008, 308).

Dakle, kršćanska tradicija je poslanje prema naprijed i prema van. Ona ne ostaje u generacijskoj povezanosti očeva i sinova, nego kreće prema van i usmjerena je svim ljudima. Poredak nade je u djelovanju samog Isusa: Božje kraljevstvo koje se približava aktualizira se u njegovu milosnom zajedništvu s grešnicima i carinicima, zadirući u uskrsnuće Raspetoga i postajući djelotvornim u opravdanju bezbožnih. Zbog toga kršćansku tradiciju ne treba shvatiti kao daljnje postizanje onoga što se treba čuvati, već kao događanje koje oživljava mrtve i bezbožne. Moltmann ističe da je kršćanska tradicija naviještanje evanđelja i opravdanje bezbožnih, a omogućuje ju i čini nužnom uskrsnuće raspetoga Krista jer je tom tradicijom zajamčena univerzalna budućnost spašenja svijeta (Moltmann 2008, 310-312).

Moltmann rezimira da za kršćansko poslanje nema nikakva razloga udružiti se s romantičarskim nihilizmom protiv revolucionarne progresivnosti novovjekovlja, niti pružati utočište suvremenim nostalgičarima tradicionalnosti. On tvrdi da kršćanski navještaj toj sadašnjosti, dakle novovjekovnoj i sadašnjoj, mora pružiti odgovor glede njezine nade u budućnost Raspetoga u skladu s onim što se tvrdi u (1 Pt 3,15). Moltmann upućuje na to da se iz novovjekovne povijesti ne možemo i ne smijemo vraćati starim poredcima i nepromjenjivim tradicijama, već te »horizonte moramo prihvatiti u eshatološki horizont uskrsnuća da bismo novovjekovnoj povijesti otkrili njezinu istinsku povijesnost« (Moltmann 2008, 312).

Zaključak

Historiografu je teško rekonstruirati intimno područje kao što je nada u životu kršćana i Crkve kroz povijest jer je otežan pronalazak povijesnih vrela na temelju kojih se mogu iznijeti precizni zaključci. U svakom slučaju ne smijemo zaboraviti temeljnu činjenicu da je čak i u trenucima jake pastoralne strogosti posljednja riječ uvijek ostajala nada.

Različiti modeli crkvenosti i duhovnosti te položaj Crkve u društvu kroz povijesne su mijene dovodili i do raznih, pa i pogrešnih nadanja. Može se zaključiti da nada kršćana i Crkve ne proizlazi iz sigurnosti kristijaniziranih društvenih struktura ili položaja Crkve i vjernika u *societas christiana*. Kršćanska nada izraz je osobnog i slobodnog prihvaćanja ponude vjerovanja, što čini pojedinac. Ona ne proistječe od ovozemaljskih pobjeda kršćana nad neprijateljima, niti od preziranja ovozemaljske stvarnosti i njezinih problema. Nada kršćana dolazi iz vjere u raspetoga i uskrsloga Gospodina. To valja znati danas kada mnogi misle da se evangelizacija ostvaruje kristijanizacijom struktura društvenog poretka pojedinih naroda, namjesto ponudom vjere slobodnom izboru osobe čiji je izraz nada u Uskrsloga.

Iz povijesne perspektive nadu, odnosno njezinu krizu, nezahvalno je povezivati uz čitava povijesna razdoblja jer crkvena historiografija i u vremenima u kojima javnost vidi samo dekadenciju i grijeh pronalazi i svete primjere. Vrijedi i obrnuto, u razdobljima koja smatramo uspješnim primjerima ostvarenja kršćanskih ideala, uočavaju se i tamne stranice, odnosno grijeh. Prema tomu ni novovjekovlje po sebi nije protivno kršćanskoj nadi. Od konca 18. stoljeća do danas kršćane su nove okolnosti nakon Francuske revolucije često dovodile do zastrašujućih nihilističkih sudova jer su se uočavali isključivo gubitci u odnosu na prethodna stoljeća kršćanskog društva,

a zanemarivale nove mogućnosti koje je otvaralo novovjekovlje. Ostvarenje kršćanske nade ne znači povratak u stare društvene poretke, kao ni puko vraćanje tradiciji.

Moltmann ističe da je kršćanskom navještaju zajedničko sa starozavjetnim shvaćanjem tradicije, a nasuprot antičkom mišljenju tradicije, to da se ne okreću leđa budućnosti u korist povijesti, nego se obećanoj budućnosti s pouzdanjem i nadom izlazi ususret. Kršćanska tradicija je poslanje prema naprijed i prema van, a ne treba je shvaćati kao postizanje onoga što se treba čuvati, već kao događanje koje oživljava mrtve i bezbožne. Kršćanska nada naslanja se na tradiciju koja je konstituirala Izrael, odnosno podsjećanje na Gospodnja velika djela iz prošlosti i obećanja koja određuju budućnost. U tim djelima koja je Bog učinio za Izrael u prošlosti, odnosno uskrснуćem Raspetoga, otkriva se budućnost, pa se tradicija može interpretirati ne kao gledanje u prošlost, već kao pogled prema naprijed (Moltmann 2008, 306-307). Povijesno se iskustvo iz prošlosti pripovijeda zato da probudi nadu u Gospodinovu vjernost u budućnosti. Ta vjernost nije poučak koji su stari preuzeli iz pradaвне prošlosti, već povijest koju valja pripovijedati i nadati joj se dok ju se očekuje.

Popis literature

- Andurand, Olivier. 2017. *La Grande Affaire. Les évêques de France face à l'Unigenitus*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- Benedikt XVI. 2008. *Spe salvi. U nadi spašeni. Enciklika vrhovnog svećenika biskupima, presbiterima i đakonima, zavjetovanim osobama i svim vjernicima laicima o kršćanskoj nadi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Congar, Yves. 1970. *L'église de saint Augustin à l'époque moderne*. Paris: Cerf.
- Delumeau, Jean. 1978. *La peur en Occident*. Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Delumeau, Jean (ur.). 1979. *Histoire vécue du peuple chrétien*, Toulouse: Privat.
- Delumeau, Jean. 1990. *L'aveu et le pardon. Les difficultés de la confession. XIIIe-XVIIIe siècle*. Paris: Fayard.
- Delumeau, Jean. 1992. *La confesión y el perdón. Las dificultades de la confesión, siglos XIII a XVIII*. Preveo Mauro Armiño. Madrid: Alianza Editorial.
- Delumeau, Jean. 2006. *Il peccato e la paura*. Bologna: il Mulino.
- Delumeau, Jean. 2010. The Journey of a Historian. *The Catholic Historical Review* 96/4: 435-448.
- Delumeau, Jean. 2010. *A la recherche du paradis*. Paris: Fayard.
- Delumeau, Jean. 2013. *De la peur à l'espérance*, Paris: éditions Robert Laffont.
- Delumeau, Jean. 2018. *La paura in Occidente. Storia della paura in età moderna*. Preveo Paolo Traniello. Milano: il Saggiatore.
- Dianich, Severino. 2002. *Di fronte all'altro. La missione della Chiesa*. Cinisello Balsamo: San Paolo Edizioni.

- Dos Santos, Eugénio Francisco. 1985. Le missioni in epoca moderna in Portogallo. U: Jean Delumeau (ur.), *Storia vissuta del popolo cristiano*, 515-540. Preveo Franco Bolgiani. Torino: Ed. Società Editrice Internazionale.
- Greco, Gaetano. 1999. *La Chiesa in Italia nell'età moderna*. Roma: Laterza.
- Medved, Marko. 2008. Nasilje u povijesti kršćanstva. *Riječki teološki časopis* 15/2: 313-326.
- Medved, Marko. 2024. Obris crkvenog povjesničara početkom 21. stoljeća: promišljanje na temelju života i rada Rogera Auberta (1914. – 2009.). u: Elvis Orbančić i Marko Trogrlić (ur.), *Zbornik radova u čast Stipana Trogrlića*, 323-335. Pazin: Državni arhiv u Pazinu, Porečka i Pulska biskupija.
- Moltmann, Jürgen. 2008. *Teologija nade. Istraživanje o utemeljenju i posljedicama kršćanske eshatologije*. Preveo Željko Pavić. Rijeka: Ex libris.
- Moltmann, Jürgen. 2009. Teologija nade nekad i sad. *Bogoslovska smotra* 79/2: 207-221.
- Paura, Roberto. 2020. L'ermeneutica delle epidemie nel pensiero cristiano. *Orbis Idearum* 8/1: 41-67.
- Sciolla, Gianni C. 1985. Fame, epidemie, guerre e pietà nell'iconografia religiosa tra Cinquecento e Seicento. U: Jean Delumeau (ur.), *Storia vissuta del popolo cristiano*, 545-560. Preveo Franco Bolgiani. Torino: Ed. Società Editrice Internazionale.
- Tinel, Francois Xavier. 2012. A la recherche du paradis de Jean Delumeau. *Íconos – Revista de Ciencias Sociales* 43/4: 151-153. doi. 10.17141/iconos.43.2012.354